

A Petőfi-kultusz és irodalom első három évtizede, tekintettel erdélyi elemeire

I.,

Minden kultusz valamely eszme vagy személyiség rendkívül való értékeségéből, e rendkívüli érték kritikai felismeréséből fakad s az iránta érzett szeretetből táplálkozva mint sarkalatos elv vagy cselekvést szabályozó eszmény jelentkezik az egyes ember és a közösség életfolytatásában. Így az erdélyi magyarság Petőfi kultusza is.

Nem kétséges, hogy a Petőfi költészete, életműve rendkívüli érték. Nyennek, rendkívüli kincsnek fogta fel kezdettől fogva kevés kivételtől eltekintve az egész egykorú irodalmi élet, a kritika és olvasóközönség egyaránt. Petőfi huszonegy-huszonkét éves korában már országosan ismert, becsült és népszerű költő. Hamarosan megindult tisztelete, kultusza azóta se szünetelt, sőt a haladó idővel egyre mélyült, terebélyesedett szerte az egész művelt világon. Jele és bizonyossága annak, hogy nem látszatérték, melynek kultusza vagy elpendül a divattal, vagy bálványimádássá kövül, hanem valóban rendkívüli kincs. Független időtől és helytől.

Petőfi költeményeit, ezt a rendkívüli értéket az egész magyarság örömmel fogadta, mohón olvasta, megszerette. Erdély talán kezdettől fogva jobban, mint — ahogy akkoriban mondták — a másik magyar haza. Erdélyben t. i. a politikai viszonyok a Petőfi felléptekor sokkal sívárabbak voltak, mint a másik magyar hazában. Ennek következtében a fogékonyság és a vágy is Erdélyben minden demokratikus szellemi megmozdulás iránt is készebb és szomjasabb, mint a Királyhágótól nyugatra. Erdély irodalmilag is jobban előkészített talajként fogadta Petőfi költeményeit. A harmincas években egész sereg erdélyi fiatal tehetség írt már és közölt volt a különböző erdélyi évkönyvekben népies költeményt, legtöbbször népdalt és ballada- meg románcfélét. Legkiválóbb közöttük KRIZA JÁNOS mellett SZENTIVÁNI MIHÁLY, a »Marossszéki piros párizs« és az »En vagyok az árva gyerek« kezdetű, ma is országszerte ismert és énekelt dalok szerzője. Az a SZENTIVÁNI, akiről egy HORVÁTH JÁNOS állapította meg azt, hogyha tovább él, Erdély Petőfije, egy székely Petőfi leendett.¹ Való, hogy Petőfi mintegy átvette és folytatta az erdélyi SZENTIVÁNI szerepét. SZENTIVÁNI t. i. fiatalon elhunyt; az ő halála után KRIZA is s a többi erdélyi népies fiatal költő is elhallgatott. Történt ez 1842-ben. Akkor, amikor Petőfi

¹ Horváth János, A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig. 347.

első verse az Athenaeumban megjelent. Hogyne fogadta volna hát Erdély ezek után különös örömmel Petőfi költeményeit!

Mint s hogyan terjedt el Petőfi költészete, milyen fogadtatásban részesült, hogy indult meg a Petőfi kultusza s élt a költő haláláig, nyomon kísérhető és megállapítható ENDRÓDI SÁNDORNAK »Petőfi napjai a magyar irodalomban« című művéből. Ebbe a félezernél több lapból álló kötetbe összegyűjtötte s időrendben kiadta ENDRÓDI mindazt az adatot, ismertetést és bírálatot, amely az egykori folyóiratok és hírlapok hasábjain Petőfiről és költészetéről az ő életében nyomtatásban megjelent. Tájékoztató tehát ez a nagyon hasznos kiadvány arról, mikor, hol s milyen visszhangot keltettek Petőfi cselekedetei, versei.

Nos, erdélyi visszhangot aránylag későn és keveset találunk az ENDRÓDITÓL összegyűjtött adatok tengerében. Az elsőt csak 1846 március végéről. Az is egy egyszerű könyvtárosi hirdetés. Özv. BARRÁNÉ ÉS STEIN kolozsvári könyvkereskedők hirdetik Petőfi Versek és Helység kalapácsa című kötetét így: „A Helység kalapácsa. Hősköltemény négy énekben. Írta Petőfi Sándor. Vel. 2 csinos képpel ékesített bor. fűzve 30 kr. pp. Egy ifjú tehetséges költőtől, az első tréfás hősköltemény... e. könyvecske (díszes kiállításával melletti) komoly s humoristicus tartalma által mindazoknak ajánlhatóvá lesz, kik hogy víg órát maguknak készíthessenek, egy kis kiadást nem sajnálnak.“² E rövid és színtelen könyvtárosi hirdetéshez képest mennyivel beszédesebb és melegebb a MAGYARI LAJOSTÓL szerkesztett egyik Kolozsvárt megjelenő hírlapnak, a Kiskövetnek másfél hónappal később, május 15-én Hírfűzér cím alatt olvasható közleménye: „A magyar költészetnek tündöklő üstökös csillaga, Petőfi Sándor az irodalmi egen feltűntével dúson termővé tette földünket; de olyképen, hogy az irodalmi termékek nagy része saját fejének bőségszarujából ömledez. Verseiből adott már két-három év alatt két kötetet, melyek szebbnél szebbek, különbnél különbek; írta a Helység kalapácsát, mely a furesaságok nemében derekasan megállja helyét, énekelte János vitézt vagy Kukorica Jancsit, mely népies foglalatját és alakját tekintve páratlan az irodalomban; szerzette a Ciprus lombokat, a Szerelem gyöngyeit, a Felhőket, a Csillagtalan éjt (így!); megkísérlette erejét a regény írásban is, s a Hóhér kötele, melyből mutatványt közlött, bizonyosan a legjobb regényírók sorába emeli őtet és halhatatlanítja. Verseinek egy részét németre fordítják.“³ Akárki volt légyen e hírnek Matild álnév alá rejtőzködő szerzője — nyilván a lapnak egyik erdélyi olvasója —, az erdélyi irodalom közönségének egyik tájékozott alakja volt, s helyesen mutatott rá Petőfi termékenységére, gyors feltűnésére s műveinek rendkívüli értékére. E spontán hírt és felfogást nem lehet elszigetelt vélekedésnek tekinteni, hanem a terjedő és kialakuló erdélyi közvélemény megnyilatkozásának. Annak, hogy Petőfit Erdélyben is — bár korábbi nyilvános nyoma nincs — még a nőolvasók is ismerték, költeményeit szerették, hogy Petőfi már ekkor Erdélyben is általános nép-

² Endródi Sándor, i. m. 181.

³ I. h. 189.

szerűségnek örvendett. Bizonyítja ezt MEDGYES LAJOSNAK, a dési református költő-papnak öt hónappal később kelt nyílt levele is Petőfihez. Ebben MEDGYES Petőfit mint a népies költészetnek hivatott, ismert és szeretett művelőjét bizalommal hívta Erdélybe, az erdélyi magyar falvak népe közé, — biztosítva a költőt, hogy Erdély fiai és leányai örömmel várnak rá.⁴ Tehát várta és szemtől szemben meg akarta tisztelni Erdély is az ő körében is ismert és népszerű költőt, noha az eladdig erdélyi tárgyú vagy erdélyi vonatkozású költeményt egyáltalán nem írt. Az elsőt is éppen csak ezekben a napokban, MEDGYES nyílt levelének megjelenése idején, de attól függetlenül írta. Ez az Erdélyben című vers, Petőfi politikai indítékú és célú költészetének egyik legmegrázóbb és esztétikailag is kiválóan értékes terméke. Keményen ostorozza benne a kétfelé, két országra szakadás bűnéért a magyarságot s annyi bensőséggel és hévvel fejezi ki Erdély égő vágyát az unió megvalósításáért, mintha maga is Erdély egyik nagyon szenvedő fia volna.

Hova-tovább azzá is lett az erdélyi magyarság szemében és szívében. Bizonyossága ennek többek között az is, hogy e költeménye nyomtatásban megjelenése előtt előszóban már elterjedt és ismertté vált Erdélyszerte. Ugyanis e költemény rögtönzött keletkezése után alig néhány nappal, valószínűleg november 10-én, történt Désen, a vármegyei közgyűlést követő lakomán, hogy „Haray Viktor, gr. Teleki Sándor titoknok a által elszavaltatván Petőfinek Erdélyben e. költeménye, melyben az unióra a lélek legmélyebb fenekéről szakadt hangokon buzdítja a két testvérhon fiait, e költemény hallása lebűvölt és kiragadt magunkból; a költőt lelkes éljen kiáltások között több ízben megtapsoltuk s nevét tisztelettel zengedeztettük ajkainkon.”⁵

Megállapítható, hogy e költemény által a Petőfi és Erdély közötti eddig csak általános irodalmi kapcsolatok alapján fennálló viszony időszzerű és konkrét helyi elemmel telítődve meg, mostantól kezdve egészen bensőséggessé, személyessé vált és csak tovább fejlődhetett. És fejlődött is. Mikor ugyanis kerekén egy év múlva, 1847. október végén a költői mézeshetek után, Petőfi feleségével együtt végre csakugyan felkeresi Erdélyországot, a désiiek a városukon átutazó költőt túlárado szeretettel fogadják s áldomást ülnek tiszteletére. Ugyanekkor Kolozsvár egyebek mellett fáklyás zenével is ünnepli. És Petőfi mind Désen, mind Kolozsvárt meghódította a szíveket. Később is, a negyvenkét éves izgalmas és véres napok alatt is, aki erdélyi ember csak szerencsés lehetett közelébe jutni, vele megismerkedni, maguk a közlegény honvédek is, mindnyájan és kivétel nélkül, a tisztelet és szeretet rajongásával vették körül és emlegették a költő személyét.

Petőfi is szerette Erdélyt. Még mielőtt szeme látta s lába átlépte volna Erdély földjét, Erdélynek az ő romantikára is hajlamos képzeletében valahogy olyan képe alakult ki, amilyennek azt csak a monda és képzelet magasztalta: Tündérország Erdély, ahova csupán belépni is tiszta gyönyörűség és boldogság. 1843 óta vágyott Petőfi Erdélybe, de

⁴ I. E. 210—4 (1846. okt. 31.).

⁵ Életképek 1846. II. 21. sz. 670 és Endrődi, i. m. 218—9.

vágya többszöri meghiusulása után csak 1847-ben és 1849-ben valósulhatott meg. Ekkor aztán Erdélynek számos vidékét keresztül-kasul bejárta, Erdélynek számos csataterén vitézül harcolt. Dés és Kolozsvárt már említettük. Dés előtt csak a Nyirestetőt találta szépnek, míg Kolozsvár természeti szépsége és történelmi patinája valóságos tündérképpé olvadt össze szemléletében. „Két napot töltöttem Kolozsvárt — írja az »Úti levelek«-ben⁶ — de fölér félesztendővel, olyan gyönyörű két nap volt.“ Megfordult a Tordai hasadéokban és Vajdahunyad várában. Szépnek találta Csíksországot, de még szebbnek Háromszéket. „Majd körülményesebben megvizsgáljuk, — írja feleségének utolsó levelében — ha együtt utazzuk be Háromszéket mint fészket rakni akaró fecskék.“ Elmerengve hallgatta Bethlenben a régóta nem hallott s megint fülébe zendülő pacsirtaszót, s megénekelte a Vízakna és Déva között négy napon át tomboló ágyúdörgést. Megcsodálta Hátszegről a hegyek nagyapját, a vén Retyezátot s csodálattal dicsőítette a székely hősiességet. Dés, Kolozsvár, Bánffyhunad, Torda, Marosvásárhely, Szászrégen, Medgyes, Segesvár, Nagyszeben, Vízakna, Szászváros, Déva, Csíkszereda, Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Erdővidék, Székelykeresztúr, stb. az emlékezetesebb állomásai Petőfi erdélyi utazásainak.⁷ És itt Erdélyben, a segesvári csatamezőn van földi életének utolsó és örökös állomása is. Valóban szerette Petőfi Erdélyt. Szerette életre-halálra.

Kétségtelen, hogy az élő költő testi jelenléte, rendkívüli egyéniségének jelenvaló hatása és szemlélete, az erdélyi csatamezőkön tanúsított bátor, sőt vakmerő vitézkedése, valamint végül ezen a földön történt vértanú halála a világszabadságért, egyszersmindenkorra elválthatatlanul hozzákapcsolta, beleiktatta személyét, életművét az erdélyi magyarság érzés- és gondolatvilágába: Petőfi örökös otthont talált nemcsak az erdélyi földben, de az erdélyi szivekben is. Minden eszmélkedni tudó erdélyi magyar valahogy külön is a magáénak tekintette Petőfit, tovább élt lelkében Petőfi, mint ahogy neki is Petőfi a jobb és szabadabb életre erőtbbletnek bizonyult. S ez annál feltűnőbb és érdekesebb jelenség, mivel Petőfi erdélyi tárgyú, erdélyi vonatkozású költeményt később is aránylag keveset írt. Mindössze tizenháromat. Ugyanannyit tesz ki az Erdélyhez kapcsolódó prózai írásainak a száma is. Igaz, hogy közöttük több tökéletes remekmű (Vajdahunyadon, Pacsirtaszót hallok megint, Négy nap dörgött), s kettő is dicséri a székely hazafiságot és vitézséget. Prózai írásaiban is — idéztünk belőlük — csak szépet és jót tud mondani Erdélyről. Mégis — ismételjük — Erdély nem sokszor lobbantotta fel ihletét. De a kevés számot pótolta pályájának Erdélyben megfutott szakasza s itt történt halála. Lábanyoma, itt jártának emléke szebbé, emlékekben még gazdagabbá tette az erdélyi országtájat, porrései emlékezetesebbé Erdély földjét. Egész

⁶ Petőfi Sándor összes művei (Havas-féle kiadás). Bp., 1895. V, 409.

⁷ Mindezt részletesen l. Petőfi Erdélyben című tanulmányomban. Irodalomtört. Közlemények 1940. 17. és 121. kk., továbbá a Királyhágóinenni írók Erdélyben című kötetem (Kolozsvár, 1942) 75–105.

költészete, de kivált a kevés erdélyi tárgyú és Erdélytől ihletett verse nemesebbé s még öntudatosabbá edzette az erdélyi magyarság szabadságszeretét.

A Petőfi-kultusz, költészetének és személyének tisztelete nem Erdélyből és az erdélyi városokból indult ki. De Erdély földjén és az erdélyi szivekben virágzott ki, élt és hat a mai napig legelevenebben, legszínesebb öntudatossággal.

2.

Petőfi költészetének érdemi, kritikai megítélésében Erdély fel-fogása és álláspontja, az erdélyi irodalmi közvélemény nézete kezdettől fogva a költő haláláig egyetlen hangot kivéve, alig különbözött az általános magyar — tegyük mindjárt hozzá — egészben téves, mert egyoldalú és szűklátókörű állásponttól.

Nevezetesen Petőfi költészetének leglényegesebb sajátosságát a kritika és közönség, az egész magyar irodalmi közvélemény mindkét magyar hazában szinte kizárólag a népiességben látta s magát a szerzőt népköltőnek minősítette, népies költeményei mellett különösen bordalait magasztalta. Ebben nem volt különbség, ebben teljes volt az egyesítés.

Való is, hogy Petőfi költészete az addigi érzelgős, ú. n. almanach-lírával, mesterkéltséggel verselményekkel és légüres térben vergődő szalonköltészettel szemben merő ellentét és visszahatás, maga az egyszerű természetesség, az egészséges földönjárás: a népiesség diadala. S a költő személye sem holmi antik múzsafi, halovány trubadur vagy finomkodva epedő dalnok, hanem egyszerűen magyar költő, a természet vadvirága. Mindez igaz. Hisz éppen azért volt Petőfi költészete forradalmi jelenség, mert az egész addigi magyar költészettel — kivéve csupán a népies elv vékonyan csergedező erét — mint költő is és mint kritikus is határozottan és maradék nélkül szembefordult. Csakhogy a népiesség Petőfi költészetének sem nem a legáltalánosabb, sem nem a legértékesebb vonása, hanem csupán költeményei egyik, bár tekintélyes számú részének a kétségtelenül nagyon — a kortársak szemében — különösen és szinte egyedül feltűnő kedves, tökéletes művészeti tulajdonsága. Mert vajjon nevezhető-e népköltőnek a Tündérialom, a Szeptember végén és annyi más épen nem népies remekmű írója? Am a kortársak, az erdélyiek is, kivétel nélkül Petőfinek csak a népiességét látták meg, s őt magát mint népköltőt magasztalták vagy gúnyolták és ócsárolták. Mert a népiességet sem a magasztalók, sem az ócsárlók nem mint stílust, mint a művészi kifejezés egyik útját-módját vetették mérlegre, hanem mint nemzettársadalmi törekvést, mint politikumot. Ez és bordalai volt az oka, hogy az előkelő széplelkek, a finnyás maradiak, a népi feltörekvéstől idegenkedők a népiességet a műveletlenséggel, a póriassággal azonosították; nyerseségnek, durvaságnak tekintették s mint ilyenre pereatot kiáltottak. Tévedésüket megtetőzték azzal, hogy magát a „népköltőt“, Petőfit is, a nemes lelkek egyik legnemesebbjét személyileg sőt erkölcsében is alantásnak, betyárosan nyersnek, sőt aljasnak mond-

ták s keményen támadták. Legkeményebben, legkitartóbban épen egy erdélyi születésű és kolozsvári nevelkedésű író, PETRICSEVICH HORVÁTH LÁZÁR, a Honderű folyóirat szerkesztője. Az egyre népszerűsödő Petőfi ellen folytatott irodalmi hadjáratnak ő a legmakacsabb s legelfogultabban harcoló vezéregyénisége.⁸ Meg kell azonban állapítani, hogy a hevesen támadók amúgy is csekélyszámú seregében P. HORVÁTHON kívül más erdélyi ember nem vitézkedett, nincs.

Ellenben a kiváltságok, a rendiség megszüntetéséért s a magyar nép nemzeté fölemeléséért, a reformokért küzdő fiatal Magyarország a Petőfi népiességében a maga törekvéseinek a diadalát üdvözölte, a „népköltőt“ hozsannával köszöntötte, lelkesedett érte, fáklyás zenével ünnepelte. Erdélybe is, a falusi magyar nép körébe a „népköltő“ Petőfit hívta, hívogatta a már említett nyílt levelében MEDGYES LAJOS. Mert országszerte, Erdélyben is, az a felfogás, az az értékelés jegecesedett ki Petőfi jelentőségéről, hogy ő népköltő, hogy benne és általa a jogtalan és tudatlan népi réteg szólalt meg s vonult be s akar helyet foglalni a költészet előkelő világában. S aztán majd a politikában, a jogrendszerben is. Az történt az ő költészetével is, ami Széchenyi Hitével: a reform hívei dicsőítették, a konzervatívok máglyára dobták, hogy elégjen.

A népi, népies, népköltő jelző ráragadt Petőfire s némi módosulással elkísérte a sírig. A módosulás abban állt, hogy ezeket a jelzőket később, kivált március 15-e óta megtoldták a szabadság fogalmával s azt mondták: Petőfi a népszabadság költője. Tehát még határozottabban s még egyoldalúbban, tisztán csak a politikai gondolat mértéke alá állították. Egy azonban nem változott: a lelkesedők és dicsőítők nagy, szinte az egész magyarságot magába foglaló serege mögött most is ott káromogott a csökönyös maradiak, a finom lojálisak s bátran hozzátehetjük, az irígyek egy kicsiny különítménye. Sem a rajongók, sem az ellenfelek nem vették figyelembe EÖRVÖS JÓZSEF magasszemponitú megállapítását és figyelmeztetését: „Petőfi kiválólag magyar, legkisebb műve is a nemzetiség bélyegét hordja magán s ez az ok, miért nemcsak szavait..., de az érzést is, melyet dalaiban kifejez, minden magyar megérti... Petőfi a szó legszorosabb értelmében magyar költő s ez az, mi valamint magyarozatául szolgál a nagy hatásának, melyet művei gyakorolnak: úgy egyszerűen mint irodalmi érdemeinek legfőbbike...“ Eötvös szerint tehát Petőfi költészete nem népies; az is, de annál több és felsőbbrendű: nemzeti költészet, magyar költészet. Nem egy osztály, hanem a nemzet lélkét fejezi ki; nem egy osztálynak ír, de minden magyaroknak. *Nemcsak népköltő, hanem minden ízében magyar költő.*⁹

A kortársak — a hívek és hívők nagy száma örömmel, a kevésszámú ellenfél bosszankodással — könyvelte el, hogy Eötvös is, ez a főrangú

⁸ Ezekről részletesen l. Ferenczi Zoltán, Petőfi és a Honderű és A Honderű támadása Petőfi ellen című cikkét a Petőfi Múzeum 1888. évf.-ban; továbbá Ferenczi, Petőfi életrajza. II, 19 kk. és Horváth János, Petőfi. 115 kk.

⁹ L. Eötvös József összes művei XII, 246 kk. (A dült szedés a cikkirótól való.)

és éppen nem népies, csak szabadelvű/író szintén Petőfi mellé állott ki. De figyelmük nem vette észre a kiállítás lényeges tartalmát, elsiklott Eötvös magasabb szempontú, az övékétől nagyon is különböző értékelése fölött: Petőfi kiválóan magyar és nemzeti költő, nem pedig csak népies meg népköltő. Pedig világos, hogy még Eötvös kritikája és értékelése se tisztán költészeti kritika, nem művészeti értékelés. Helyesebb, magasabb és összefoglalóbb, mint a népies és népköltő szempont, de még mindig nem tisztán művészeti, műkritikai mérték.

Az egyedül helyes és a Petőfi-problémát gyökerénél megragadó szempontra a költő életében csupán egyetlen felszólalás figyelmeztette a kortársakat, a közvéleményt. S ez erdélyi író hangja, az Erdélyből Bukarestbe került szülőktől származott, de Nagyenyeden és Kolozsvárt tanult SÜKER KÁROLYÉ. SÜKER egyrészt a népies, népköltő, másrészt a kiválóan magyar és nemzeti költő minősítésekkel és értékeléssel szemben megjelöli és követeli a Petőfi-kritika igazi és egyedül helyes feladatát — mondván: „Hiába való minden esztétizálás, míg a szépnek érzése nemzeti életünkben határozott világnézet alapján ki nem fejlődik. Itt pedig a nemzeti jellem lévén a legelső feltétel, hiába való mindig és mindig izlésről beszélni, mert a szépirodalmat nem csupán izlés, sőt inkább teremtő erő és génius éltetik.”¹⁰

Valóban a szeg fejére ütő szavak. Mert hisz népi, népiesség — magyar és nemzeti: mindezek állandó adottságok minden idők minden poétája számára. Élt is velők és fel is használta őket kisebb-nagyobb mértékben főként a XIX. század elejétől fogva számos költőnk. Némelyik ösztönösen, benső szükségből, legtöbben azonban a korszellem hatása alatt — divatból. Mert Herder óta keletje lett Európaszerte mindannak, ami népi, népies; majd később, ami nemzeti, nálunk, ami magyar. Igaz, már KÖLCSEY hangoztatta, hogy az irodalomnak, a műköltészetnek örök megújító forrása a nemzeti hagyomány, a köznépi dalai. De ugyancsak ő hangoztatta azt is, hogy minden művet a legfelsőbb tökélethez, azaz a tiszta művészethez kell mérni. Ez a kánon, ez a zsinórmérték. A műalkotásnak ilyen szempontú szemléletéhez esztétikai műveltség szükséges. Enélkül a teremtő erőt, a geniust, az alkotás igazi művészi értékét sem fölismerni, sem kellően méltatni nem lehet.

Az egykorú kritika és közönség azonban Petőfit nem esztétikai, hanem politikai szempontból ítélte meg. Költészetéből csak a népiességet, ennek is jórészt csak a mennyiségét és illedelmes vagy állítólagos egyetlen voltát vizsgálta. Nem azért lett népszerű Petőfi, mert teremtő genius volt s páratlanul remek, köztük népies költeményeket és bordalokat is írt, hanem azért, mert népiességének mértéke és valóságossága minden elődjéét és kortársáét messze felülmulata. Ezért lett népköltő. Betetőzte népiességét és népköltői érdemét azzal, hogy a népiességet, a népi gondolatot a költészetből átvitte a gyakorlatba, az irodalmi életbe és a politikába s ott is küzdött érte élete fogtyáig. Jellemző a kor-

¹⁰ Életképek, 1847. II. 3. sz. és Endrődi, Petőfi napjai 317 (A dült szedés a cikkirótól való).

társak felfogására, hogy még az elestét nyomtatásban először hírüladó szó is népköltőt emleget. A Kolozsvárt megjelenő Szabadság 1849. augusztus 7-i száma, beszámolva a segesvári vesztett csatáról, megemlíti azt, hogy „hős vezérünk maga is szinte áldozata lón túlmerész vállalatának, míg koszorús *népköltőnk*, a tűzlelkű P. S. hír szerint elvesztett.“ Mennyre másként siratja és jellemzi az eltűnt Petőfit az iméntivel csaknem egy időben a költőtárs, ARANY JÁNOS:

*Hangjain a szellem égbe szállott
S átteremté e viselt világot.*

(A lantos. 1849. őszén.)

Facta loquuntur. Azzal a különös és ritka jelenséggel állunk szemben, hogy egy költőt a kritika egészben, a közönség pedig csekély kivétellel az első perctől kezdve elismeréssel fogad, lelkesedik érte, dicsőíti úgy, ahogy azt megérdemli. Mert a megbecsülést, a tiszteletet, a népszerűséget Petőfi — ez nem vitás — valóban megérdemelte. Megérdemelte, de nem azért, ama tulajdonságok alapján, amit és amelyeket legfontosabbnak tartottak. Népies, népköltő, a népszabadság költője és katonája Petőfi, — vélekedtek az egykorúak. Igaz, ezek a jelzők is ráillenek. De pályájának és költészetének csak egy-egy szeletére, egyes mozzanataira.¹¹ A népiesség Petőfi költészetének s így korszakot alkotó hatásának is egyik kétségtelenül lényeges tényezője. Ámde minden népiessége, a népiességgel kedvezően telített korszellel dacára is, hiábavaló volt volna, ha Petőfi nem az, aki: minden ízében magyar, amire Eötvös mutatott rá először és még inkább, ha nem teremtő erő és genius, amit SÜKEI követelt mértékül. Vagyis — ez következik a mondottakból — az egykorú kritika és közönség jóakarólag ugyan, de tévesen, mondhatni egyoldalúlag és szűk látókörből alkotott értékelő véleményt Petőfiről.

Mik az ő egész költészetének legjellemzőbb tulajdonságai, mi az ő tehetségének valódi nagy értéke? — ennek a fölismerése és megállapítása, azaz a helyes szempontú kritika csak a költő halála után indult meg. Időnek kellett elteltie, bizonyos történeti távlatnak kellett bekövetkeznie, hogy a kritika Petőfiben ne csak a perchez kötött feltűnőt, a divatost, hanem az időtlen lényegét, ne csak a részlegesen szépet, hanem az egyetemesen mélységes művészi tartalmat is felismerje.

3.

GYULAI PÁL, ez a minden ízében erdélyi személyiség az első ilyen kritikusa Petőfinek. Első legfontosabb idevágó műve, »Petőfi Sándor és lírai költészetünk«, a költő halála után egy lustrummal, 1854-ben jelent meg az Új Magyar Múzeum I—II. füzeteként.¹² Ennek a tanul-

¹¹ Népies költészete csak epizódja az ő gazdag pályafutásának, — állapítja meg helyesen Schöpflin Aladár. Nyugat. 1912. 13. sz.

¹² Másodszor a Magyar Polgár című kolozsvári politikai napilapban 49

mánynak a megállapításai egészen mások, mint az addigi Petőfi-irodalomé. Gyakran úgy tetszik, mintha egy-egy részlete nem is ugyanarra a költőre vonatkoznék, akit a kritika és közvélemény addig ismert.

GYULAI értekezésének mindjárt a legelején ezt az összehasonlító irodalomtörténeti értékmegállapítást olvassuk: Shakespeare a világ első dráma költője lón: ő (t. i. Petőfi) a legnagyobb magyar lírai költő (6. l.).¹³ Később is (63. l.) ismétli: ő a magyar líra legkitűnőbb képviselője. Itt a kulcs, mely megfejtí a nagy hatást, mit hazájában és a külföldön tett. A magyar önkedélyét hallja visszhangzani, a külföld előtt egy új ismeretlen világ nyílik fel. Lángelme Petőfi (24. és 60. l.). Világnézete emelkedett, nem csak mélyen érez, kimeríthetetlen képzelő tehetséggel bír, de mélyen is gondolkozik (43. l.). Kortársai kikelhettek szenvedélyessége ellen, de becsülniök kellett nemes szívét. Szilárd jelleme, fiúi szeretete, baráti áldozatkészsége tiszteletet parancsoltak (23. l.). Nagyban szélesíté a magyar költészet körét. Fantáziája mindig elég erős, elég magas volt a legmerészebb szárnyalásra, de nemes kedélyére sokszor keserű élmények ülepedtek le. A költészet neki nem csak művészet volt, hanem életszükség is, maga az élet (28–29. l.). Benne minden íz egy költő (14. l.). Az őszinteség csaknem betegsége volt (31. l.). Igazi eleme a népdal (69. l.). Táj-csendélet és genreképei a magyar költészet örök remekei lesznek. Bizonyosan vetekednek a világirodalom legjobbjaival. Felfedezte a pusztát (63. l.). Gondolatai együtt születnek a formával. Ha forma alatt nem csak a technikát értjük..., hanem a felfogás és kivitel egységét, tehát a stíl szabatosságát: Petőfi e tekintetben igen erős (70. l.). Nyelve a legépebb magyar nyelv, melyen valaha magyar költő énekelt (37. l.).

Ezekhez a megállapításokhoz, melyek azóta a Petőfi irodalomban axiómaként ismétlődnek, GYULAI a korviszonyoknak, a költő életrajzának s főként a költeményeiben megnyilatkozó személyiségének a biztos, széleskörű és mélyreható reális elemzése után jutott el. Természetesen foglalkozik GYULAI Petőfi népiességével is. Erről azt tanítja, hogy ez nem holmi különység és divat, mint néhány elődjénél és az utánpótlók népes seregénél, hanem a felébredt nemzeti szellem művészi kiteljesedése a költészetben.

GYULAI tanulmányának vannak ugyan hányai, — életrajzi adatai csekélyszámúak s ezek közül is több bizonytalan vagy hibás, a költő életfelfogásának és világnézetének az ismertetése is vázlatos — mégis igazi műkritika. Az első olyan tanulmány, amelyik Petőfi egész személyiségét, életét és műveit az esztétika, a műbölcsélet magaslatáról tekintette át, jellemezte tárgyilago-

folytatásban Meltzl Hugó ugyanannyi kísérő cikkével együtt (1876); harmadszor a Petőfi-könyvtár V. köteteként (1908); negyedszer Gyulai Pál, Kritikai dolgozatok (1908); ötödször a Magyar Könyvtár 995–1000. számaként Ferenczi Zoltán kiadásában és jegyzeteivel.

¹³ A lapszámok a Magyar Könyvtár szövegére utalnak.

san és jelölte ki helyét irodalmunkban: a legnagyobb lírai költő, a magyar líra legkitűnőbb képviselője. Míg tehát az egykorú kritika és közvélemény Petőfi népeiségén rágódott, az erdélyi GYULAI mintegy a szintén erdélyi SÜKEI KÁROLY figyelmeztetését követve; s Petőfi teremtő művészetét elemezve, meggyőzően kimutatta, hogy Petőfi nemcsak népköltő, hanem teremtő genius, lángelme. Azok között is a legmélyebb és legnemesebb kedélyűek egyike. *Detruir un erreur est plus, que decouvrir une verité.* Nos, GYULAI mindkettőt megeselekedte: a népies, népköltő helyére és helyébe odaállította a legkitűnőbb magyar lírikust, a korszakot alkotó lángelmét, ki az egész magyar költészetbe ifjúságot lehelt és nemzetibbé tette.

Dr. Gyulai Pál mint a Petőfi irodalom megalapítója — e címen adta ki ez értekezést majdnem másfél évtizeddel később, 1876-ban, a kolozsvári Magyar Polgár című napilapban folytatásokban MELTZL HUGÓ. MELTZLnek ezt a címben kifejezett megállapítását elfogadta és ma is tanítja irodalomtörténetírásunk: erdélyi tudós az igazi, a helyes Petőfi-irodalom megalapítója, kezdeményezője. SÜKEI csak rámutatott az egyedül helyes kritikai szempontra, GYULAI azt beható elemzéssel és széles tekintettel alkalmazta is. Alapvető értekezése egyszersemindenkorra végelgesen kijelölte Petőfi helyét irodalmunkban megállapítván, hogy ő *a magyar líra legnagyobb lángelméjű költője.*

Sajnos, hogy hatása nem mindjárt s nem szélesebb körökben mutatkozott. 1854-ben vagyunk, abban az időben, amikor a népies, népköltő Petőfi-utánzás a legzajosabban, az elfajulásig, a kelmeiségig divatozott. Ezt GYULAI ennek a művének utolsó részében keményen elítélte. Műve tudományos folyóirat hasábjairól — külön önállóan csak jóval később jelenvén meg — nem igen juthatott el a nagyközönség füléhez. Akik pedig a folyóiratban olvasták, a kritikusok közül csak kevesen méltányolták. A költők pedig — bár majd mindnyájan Petőfit követték, Petőfi utánzók voltak — egyenesen elfordultak GYULAITÓL. Mert nem mesterük művészetének a helyes megvilágítása érdekelte őket, hanem bosszantotta és bántotta az ő eljárásuknak, a Petőfi utánzásnak, az ő népiességüknek az elítélése, költőietlennek nyilvánítása. Csak mikor MELTZL újra kiadta, sajnos, ismét csak egy politikai napilap tárcarovatában s nem önállóan, — azóta tette s teszi meg a nevezetes mű a kellő és kívánatos hatást. Káros ez azért is, mert a GYULAI értekezése ráeszméltet a Petőfi kutatás és irodalom további feladatára is. S ez egyrészt a költő életrajzának pontos és hiteles felderítése, másrészt költészetének minden irányú részletes tanulmányozása.

Maga GYULAI nagyobb és külön tanulmányt Petőfiről többet nem írt ugyan, de figyelme kiterjedt mindkét irányba. Éveken át foglalkozott ezután is azzal, hogy megírja Petőfi életrajzát. Állandóan gyűjtötte hozzá az anyagot. Alapvető értekezése is tulajdonképpen ebből a törekvéséből eredett és alakult ki. Sajnos, szándéka szándék maradt. De éberben figyelte és gondosan bírálta a közben megjelent Petőfi életrajzát tárgyaló műveket. Ilyen SZEBERÉNYI ALAJOSNAK »Petőfi életéből« című dolgozata (1864), SZOKOLY VIKTOR »Petőfi életéből — regé-

nyes rajzok» című műve (1862) és ZILAHY KÁROLY könyve »Petőfi Sándor életrajza« (1864).

SZEBERÉNYINEK, Petőfi selmeci iskolatársának és később is egyideig barátjának, elismerését fejezi ki GYULAI a költő tanulóéveire vonatkozó, valamint másnemű életrajzi adatainak közrebocsátásáért, bár majd mindenik adatát megrostálja. Ellenben bátran szemére hányja SZEBERÉNYINEK, hogy hiányosan, hűtlenül s erkölcsi bátorság nélkül adta elé, miért szakított vele Petőfi. SZOKOLY művét azonban egészben, mint rajzot is és mint regényt is, teljesen elítélte, elhibázott munkának minősítette. Nem sok jót tud mondani ZILAHY könyvéről sem. Érdemül tudja be, hogy Petőfi eddig elszórt életrajzi adatait összegyűjtötte s néhány újjal pótolta. De a munka nem életrajz, legkevésbé Petőfi hú képe. Legnagyobb hibája az, hogy Petőfit csak mint embert igyekszik megjeleníteni s egészen mellőzi a költőt; kiterjeszkedik élete minden apróságára, de szelleme legnagyobb vonásait sem terjeszti elénk. Másik hibája még ennél is nagyobb: Petőfinek mint embernek is a rajza teljességgel nem sikerült. Hamis vagy torz képet fest róla. Felületes, visszatetszést keltő mű. Elismeri GYULAI, hogy ZILAHY Petőfi leglelkesebb tisztelői közé tartozik. De mit ér a lelkesedés, — kérdi — ha a dicsőített költő hóbortos alakként tűnik föl, kit se mint embert, se mint költőt nem érthetünk? A könyv csak adatgyűjtemény, egyéb semmi.

Bármennyire is igazságos GYULAI lesújtó bírálata, mégis van ZILAHY monográfiájának egy emlékezetre méltó érdeme, amire különben maga GYULAI is rámutat: az első teljes, vagy legalább is teljességre törekvő életrajza a költőnek. ZILAHYIG csak jelenetek, adomák, részletadatok szerint volt ismeretes úgy-ahogy Petőfi élete. ZILAHY ellenben a rendelkezésére álló ismert adatokat s a maga-gyűjtötte ismeretleneket is felhasználva, összefüggő egységbe szötte s a költő pályafutását a bölcsőtől a sírig elbeszélte. Ha gyarló is műve, de igazi biográfia: az első teljes Petőfi-életrajz. Ez művének maradandó irodalomtörténeti értéke. Hogy sok ok miatt milyen nehéz feladatra vállalkozott ZILAHY, mutatja az az egyszerű tény, hogy egy újabb, jobb és teljes Petőfi-életrajz megjelenésére csak évtizedek múlva került sor. Mert a Petőfire vonatkozó életrajzi adatok, visszaemlékezések, adomák, különös eseteket elbeszélő cikkek száma ezután is évről-évre szaporodott. Folyóiratok, hírlapok a fővárosban és a vidéken egyaránt özönével közöltek Petőfi életére vonatkozó cikkeket. Még pedig leggyakrabban kritikák, megrostálás nélkül, úgy, hogy az adatok felduzzadása a történeti valóságot igen sokszor nem tisztázta, hanem még jobban elhomályosította. Mindenki tudott valamit Petőfi életéről, de az a valami rendszerint nem fedte a valót. Nyugalmasabb időkben s évtizedekre terjedő tanulmányozással lehetett a sok adatot megrostálni, elrendezni s a költőnek jobb és megbízhatóbb életrajzát adni. Addig az első és egyetlen Petőfi-életrajz a ZILAHYÉ maradt. S ez is erdélyi mozzanat a Petőfi-irodalomban. ZILAHY tudvalevőleg Zilahon született, Kolozsvárt a református kollégiumban végezte tanulmányait s úgy került fel a fővárosba s élt ott korai elhunytáig (1838—64).

A Petőfi-irodalomnak másik, a költő tehetségét, lelkivilágát, alkotó művészetét és költészetének eszmei értékét megvilágítani akaró irányban GYULAI alapvető műve után önállóan többet szintén nem írt. Azonban mind bírálataiban, mind tanulmányaiban gyakran és állandóan hivatkozik Petőfire, ki-kitér jeles tulajdonainak a magyarázatra. Kritikáiban mindig mértékül állította oda Petőfit mint a magyar líra legkiválóbb költőjét, lángtehetségű, utolérhetetlen és utánozhatatlan művészt. Ez irányban neveztes önálló terméke a Petőfi-irodalomnak ERDÉLYI JÁNOS »Petőfi Sándor« címen írt értekezése. Ez nyomban és egyenesen GYULAI értekezésének a hatása alatt íródott s ugyanabban az évben jelent meg.¹⁴ ERDÉLYI a lényegre nézve alig tér el a Gyulai megállapításaitól. Csak az indokolásban szűkszavúbb és nem olyan lelkesedő, mint GYULAI. Okoskodásának számos szempontja és érve ma is figyelmet érdemel.

A következő ezirányú jelentős tanulmányt ismét erdélyi tudós, a dévai születésű és a tanulmányait a nagyenyedi Bethlen Kollégiumban végző SALAMON FERENC írta. Művének címe: »Petőfi Sándor újabb költeményei.«¹⁵ SALAMON is a költő életrajzi viszonyaira, emberi vonásaira alkalomadtán és szükség szerint hivatkozik ugyan, de figyelmét egészben a költészetére fordítja, azt elemzi. Vizsgálva Petőfi költészetének a formáját, megállapítja Petőfi őszinteségét, természetességét, naívságát, költeményeinek életszerűségét, s arra az eredményre jut, hogy Petőfi a versformák valódi mestere, a versformákban egészen új világot nyitott meg. A tartalmat tekintve, úgy látja, hogy Petőfi tulajdonképpen az enyelgés, a szelid humor és a legtökéletesebb nyugalom és csend költője. Megállapításait a Szülőföldem, Ősz elején, Téli esték című költemények részletező elemzésével igazolja. Rámutat Petőfi költeményeinek tartalmi változatosságára, gazdagságára. Alföldi képein, ú. n. leíró költeményeiben is, amelyeket már GYULAI is remekeknek nevezett, legjellemzőbbnek az alapul szolgáló mély esendet, az andalgó nyugalmat látja, mert innen száll fel később a képzelőerő korlátlan csapongása.¹⁶

¹⁴ Megjelent a Divatesarnok 1854. évf.; másodszer Erdélyi János, Pályák és pálmák (1886); harmadszer Erdélyi Pál, Szemelvények Erdélyi János kritikáiból és tanulmányaiból (1901) [Jeles Irók Iskolai Tára LXIX. köt.]

¹⁵ Megjelent a Budapesti Szemle 1858. évf.-ban, másodszer Salamon Ferenc, Irodalmi tanulmányok. Bp., 1889.

¹⁶ Valószínűnek látom, hogy Salamon tanulmányának eme fejtegetésére nyúlik vissza Riedlnek ama szemléletes képe, mellyel a Beöthy Képes Irodalomtörténetébe írt Petőfi-cikkét végzi:

„Voltakép két Petőfi van. Az egyik ott áll a budapesti Dunaparton... bronzból, amint Izsó és Huszár képzelték: a saját napjainak tüzetől áthölyt szónokias Petőfi, amint taps és éljen riadalom közt a Talpra magyart szavalja a lelkesedéstől és izgatottságtól elragadott néptribun, a világszabadság és a nemzeti forradalom zászlóvivője.

A másik Petőfi a költői öskert merengő vendége, a szerelem és termé-

Szerelmi költeményei — SALAMON szerint — kevésbé összehangzatosak. Elbeszélő költészete, ezek között is különösen a történeti tárgyúak, nem sikerültek. Ellenben genreképei kitűnők. „Körülbelül nyolcszáz darab műve maradt ránk, melyekből a tehetségét teljes fényében feltüntető remek dalokat 1844-től rövid négy év alatt alkotta. Ezek irodalmunk gyöngyei s büszkeségei volnának nagyobb nemzetek irodalmának is“ — fejezi be SALAMON Petőfi költészetének jellemzését.

Fontosabb és jelentős irodalomkritikai tanulmány a Salamoné után szintén csak hosszú évek múltán jelent meg. A kisebb igényű és többnyire alkalmi jellemzések száma azonban évről-évre sokasodott. Ezek azonban továbbra is évtizedeken át még mindig csak a népies költőt tárgyalták, a népszabadság dalmokát dicsőítették. Ha volt bennük tartalmasabb gondolat, az alig volt egyéb, mint a Gyulai-Erdélyi-Salamon kritika egyes tételeinek variálása, felhígítása.

6.

Mert a Petőfi-irodalom, a Petőfi-kultusz az egész magyar földön mindenütt széles, de többnyire szabályozatlan mederben tovább folyt, mennyiségileg és főleg szélesebbkörű olvasóközönséghez szóló, közérdekű, tehát nem a tudományos igényű irodalom terén évről-évre gazdagodott. Petőfi élete és halála egyaránt állandó téma, a közgondolkodás és közbeszéd tárgya lett és maradt országszerte. Különösen életéből, a különös, népiesen eredeti és a bort dicsőítő költőről mindenki tudott mondani valami érdekeset, nyájasat és szépet. S az írásban vagy szóban előadott sajtóságos esetekre, furesa történetekre, különös kalandokra a közönség mosolygó képet derített. Érdekes volt számára és becses, mert Petőfivel történt. Hogy valóban megtörtént és úgy történt meg, ahogy olvasta vagy hallotta, azt firtatni, vizsgálni, ellenőrizni eszébe se jutott. Szívesen elhitte, tovább is adta csupa lélekességéből. A jószándékú, de a valódisággal, a történeti hűséggel mit se törődő visszaemlékezők és Petőfi-tisztelők élén a magyar mesemondás királya, JÓKAI vezet. JÓKAI, a kortárs és jóbarát, szinte kifogyhatatlan a Petőfire visszaemlékezések közlésében. Hogy nem az általa megnevezett helyen és időben találkozott ő utoljára Petőfivel, aki akkor az ország másik részében tartózkodott, hogy Petőfi bizonyos verseket korábban és más személyhez írt, mint ahogy ő mesélte, ez a körülmény az ő képzeletét, mesemondó kedvét egyáltalán nem zavarta. És a közönségnek hogy jutott volna eszébe kételkedni az egykori jóbarát szavahihetőségében? Elég, hogy folyton szapcrodott a Petőfi-irodalom, nőtt és tovább terjedt a Petőfi-kultusz. Mert azt, amivel JÓKAI behízselgően és kifogyhatatlanul kedveskedett a halott költő emlékének és az élő nemzedék érdeklődésének, a többi barát és kor-

szet költője: ifjú hó a bérceken, hervadozó ős a grófi parkban, de lángsugarú nyári szíve átérzi az élet kuszált jelenségeiben az örök emberit, átérzi mindazt, ami édes, ami szép, ami nemes halandó létünkben és múltézelmeit örökkévaló szavakba önti“ [i. m. 299].

társ, akár írói tehetség volt, akár nem, utánozta, követte. Az abszolutizmus és kiegyezés korának folyóirat- és hírlapirodalma telve van a Petőfi-irodalom, a Petőfi-kultusz ilyenemű termékeivel.¹⁷ Mindez inkább hátráltatta, mint elősegítette egy kifogástalan, kritikai Petőfi-életrajz keletkezését. Évek, sőt évtizedek szigorú ellenőrzésére volt szükség, hogy meg lehessen tisztítani Petőfi életrajzát a nem rosszakaratú, de szabadon csapongó Petőfi-irodalom és Petőfi-kultusz el-
lentmondásaitól, ráfogásaitól, mendemondáitól.

Természetes, hogy a Petőfi-kultusznak eme termékei népszerűsítették a költőt a nemzeti társadalomnak még ama szélesebb és nagyobb számú rétegei felé is, amelyek csak adomákon, furesaságokon keresztül szoktak érdeklődni az irodalomtörténet tényei iránt. Ennyiben javára is váltak a költő hírnevének. De ártottak is, mert a jellemvonás, a kép, mit megrajzoltak, az igazi Petőfi, a valóság helyett egy elképzelt Petőfit, zavaros képzelgést ábrázoltak. A tudományra nézve pedig, helyesen jegyezte meg az erdélyi Petőfi-kultusz egyik komoly munkása, hasznos nem volt. Sőt ellenkezőleg, nagy részük volt azon tartózkodó magatartás előidézésében, amellyel a hivatalos kritika és az iskolák Petőfi iránt évtizedeken át viseltettek.¹⁸

Mint a költő rendkívüli élete, épp oly bő forrásnak bizonyult a Petőfi-kultusz táplálásában különösen a hatvanas és hetvenes évek folyamán a költő halála, eltűnése. Hogyan halt meg Petőfi, kozák dárda szúrta-e át szívéét, avagy golyó vagy fejszecsapás oltotta-e ki életét? Megkísérelte-e a menekülést, vagy helyben várta be végzetét? Közös sírba temették-e el, vagy külön? Vagy egyáltalán eltemették-e? S ha igen, vajjon csakugyan nem élve temették-e el, amint ezt a szörnyűséget is állította egy szemtanú? Vajjon nem került-e fogságba s nem él-e még most is valamelyik szibériai ólombányában? Mindezek a hírek felmerültek, mindezeket a kérdéseket és kétségeket tisztázni kellett. Tisztázni kellett annál is inkább, mert majd itt, majd ott bukkant fel egy-egy kalandor ál-Petőfi, aki álsága, kalandorvolta kiderüléséig számos jóhiszemű hazafit becsapott, megsarcolt.¹⁹

A Petőfi-irodalomnak és kultuszának e kérdésekre és kétségekre vonatkozó része majdnem egészen erdélyi származású és eredetű. S ez természetes is. Mert akik e kérdésekre mint a segesvári csatában jelenlevő szemtanúk választ adhattak, azok kevés kivétellel mind Erdély fiai voltak, mert hisz Petőfi Erdélyben, az erdélyi honvéd hadsereg keretéből, erdélyi férfiak közül és szemeláttára erdélyi hősi halottakkal együtt tűnt el az élők világából. El is mondták sokan Erdély fiai, amit láttak és tudtak Petőfi utolsó napjáról, óráiról. LÉNGYEL JÓZSEF székelykeresztúri orvosnak a Vasárnapi Ujság 1860.

¹⁷ Némi fogalmat alkothatni e termékek nagy számáról Szinnyei: Magyar írók élete és művei c. munkának a Petőfiről szóló cikkében [X, 923–1027].

¹⁸ L. Csernátoni Gyula, Petőfi tanulmányok: Petőfi-könyvtár XXV, 21.

¹⁹ Az ál-Petőfik alakja a sűrű előfordulás következtében mint típus, még szépirodalmunkba is belépett. L. Jókai Az új földesurá-nak ál-Petőfijét. A regény a Pesti Naplóban jelent meg 1862-ben, 1863-ban könyvalakban.

évfolyamában közzétett levele a kiinduló pontja a Petőfi halálának, eltűnésének körülményeit tisztázni akaró irodalomnak. Oly terjedelmes ez az irodalom, hogy csupán kivonatos kritikai ismertetése is, mégpedig nem is az egésznek, csak egy részének, egész kötetet tesz ki.²⁰ Világos, hogy a költő eltűnésére vonatkozó nyilatkozatok és ellen-nyilatkozatok, válaszok és viszontválaszok nagy mértékben ébrentartották a Petőfi-kultuszt, terjesztették a költő népszerűségét és fokozták az emléke iránti tiszteletet. Elsősorban és főként Erdélyben, az erdélyi magyarság lelkében.

Említsük fel végül azt is, hogy a Petőfi-kultusz nemcsak élőszóban és irodalmitag, prózában és a költők lantján élt és virágzott, hanem megindult és terjedt a többi művészet útján is. Leghamarabb és legelevenebben a zenében. 1844 óta a legkülönbözőbb szerzők szerettek zenét Petőfi nagyon sok költeményéhez. A legelsőek egyike EGRESSI BÉNI. Aztán ott van köztük ERKEL FERENC, ARANY JÁNOS és LISZT FERENC. A kolozsvári RUIZSKA GYÖRGY a Talpra magyarhoz mindjárt a márciusi napokban kétféle zenét is szerzett: vegyeskarit és zenekarit. Némelyik költeményét többen is, a Talpra magyart például nem kevesebb mint harmincan, megzenésítették.²¹ Az arcképfestők közül csak az erdélyieket említem. BARABÁS MIKLÓS az egyik, ki Petőfi arcképét rajzolta meg 1845-ben s kinek egyik festménye viszont Petőfit ihlette Vándorélet című költeményének megírására. A másik erdélyi festő, a Kolozsvárt dolgozó MARASTONI, szintén arcképet rajzolt Petőfiről. Még előbb korán elkezdődött a Petőfi-költemények illusztrálása is, amennyiben a Helység kalapácsa (1844-ben) és a János vitéz (1845-ben) már GRIMM VINCE két-két illusztrációjával jelent meg. Az első Petőfi-szobrot is — mellszobor — tudtommal erdélyi művész, a Gyulafehérvárt született ZÜLLICH RUDOLF készítette 1858-ban.²² Félégyházan 1867-ben leleplezték az első Petőfi-emléktáblát.

Idegen nyelveken is, külföldön is egyre szélesebben terjedt el a Petőfi-kultusz. Legelőbb és leggyakrabban német nyelven jelentek meg Petőfi versei folyóiratok és hírlapok hasábjain, de már 1846 óta külön könyvben is. Egyik-másik fordító jellemzést is adott a költőről s adta arcképét is, mint például KERTBENY a János vitéz fordítása mellett (1850) és OPITZ a »Petőfi's lyrische Gedichte« című kötetben (1864). A tekintélyes számú hazai és külföldi német fordítók közül e helyen szintén csak az erdélyieket említem meg: MÜLLER JENŐ 1870-ben lefordította s kiadta Kolozsvárt Gámánál a Hóhér kötelét, MELTZL HUGÓ 73 lírai költeményt (Lipce, 1871) és bizonyára elkezdte már ezidett kitűnő műfordításait a szintén erdélyi szász, MELAS HENRIK. És 1872-ben megjelent az első románnyelvű is, a biharmegyei VULCANU JÓZSEF tollából.

²⁰ Vö. Ferenczi Zoltán, Petőfi eltűnésének irodalma: Petőfi-könyvtár XXIV, 1—160.

²¹ Isoz Kálmán, Petőfi-dalok Bp., 1931. (Magyar zeneművek könyvészete című sorozatban).

²² Szűnnyei, i. m. 1001 l. és Veress Endre, Czélkúti-Züllich: Rudolf szobrász: EM. 1911:96.

Íme a Petőfi-irodalom főbb tényeinek a vázlata 1872-ig, a Petőfi-kultusz állása a kolozsvári egyetem megnyitása idején. Visszapillantva, csak e vázlatos ismertetésből is világosan kitetszik a sajátos erdélyi szín, az erdélyi többlet, az erdélyi sok tekintetben maradandóbb érték.

Eleinte, kezdettől fogva s a költő halálán is áthaladva, évek hosszú során át Erdély is Petőfi költészetének csak egyik s nem is a leglényegesebb, legátfogóbb, de feltűnően új és a kor politikai törekvéseivel congruens, sőt azokat előbbre lendítő vonását, a népiességet vette észre és dicsérte, a népköltőt üdvözölte és ünnepelte. Petőfi alighogy föllépett, rövidesen az ország legnépszerűbb emberei között foglalt helyet. Költészete példátlanul nagy és általános tetszést váltott ki az egész magyarság körében, az egész nemzeti közvéleményben. Népszerűségének egyik forrása, folytonos ébrentartója és fokozója volt a költő eredeti, némely társadalmi és irodalmi konvencióra fittyet hányó egyénisége, nélkülözésekben, szenvedésekben bővelkedő és változatos magánélete. Mégis elsősorban kritikusi, még a jóhiszeműek is, mint például VAHOT SÁNDOR, a hibások abban, hogy a közönség félelgesen fogta fel költészetét, hogy csak népiességét dicsőítették s magát mint népköltőt emlegették. Mint ilyent hívta az erdélyi falusi magyar nép közé a dési MEDGYES LAJOS is. Éltében még az egyetemes magyar, az általánosabb nemzeti és összefogóbb magyar vonást is csak az egy Eötvös vette észre és hangsúlyozta — eredmény nélkül, süket füleknél. Még kevésbé talált meghallgatásra az erdélyi SÜKEI KÁROLY figyelmeztető követelése. Az t. i., hogy a Petőfi-kritikának nem a népiesség, még csak nem is a magyar és nemzeti elv a kiinduló pontja és alapja, hanem a teremtő erő és a genius. Mindhiába, Petőfi maradt népköltő, a népszabadság vértanú dalnoka. Csak holta után öt évvel állott rá az egyedül helyes szempontra s vizsgálta át Petőfi költészetét mint a teremtő genius alkotásait az erdélyi GYULAI PÁL. Ő, az erdélyi író a tudományos jelzót minden tekintetben megérdemlő Petőfi-irodalom megalapítója. Utána a tárgyalt időkörben ebben az irányban legjelentősebb tanulmány írója szintén erdélyi tudós, SALAMON FERENC. Mindez azt bizonyítja és igazolja, hogy Petőfi lángelméjűségét, költészetének leglényegesebb és legegységesebb vonását, a teremtő erő abszolút művészi megnyilatkozását — természetesen abban is, ami e költészetben tisztán népies vagy tisztán nemzeti is — az erdélyi szellem hamarabb fölismerte, elsőnek mutatta ki és méltányolta, megállapítván azt, hogy aki a drámában Shakespeare, ugyanaz a magyar lírai költészetben Petőfi.

Való azonban az is, hogy a Petőfi-ellenes kritika és irodalom terén is a szélsőséget és végletet erdélyi író, P. HORVÁTH LÁZÁR képviselte. Nevezetesen akadt és összeverődött az országos közvéleménnyel szemben egy kis elszigetelt, jobbára írókból álló különítmény, amelyik Petőfiben szintén csak a népiességet, a népköltőt látta ugyan, de azt nem dicsérte, hanem keményen elítélte. Ezek a Petőfi népiességét pó-

riasságnak, durvaságnak mondták, a népköltő lelkivilágát pedig alantannak, sőt aljasnak bélyegezték. A reformoktól irtózó politikai fel-fogás, az addigi finomkodó és légüres térben lebegő irodalomhoz való csökönnyös ragaszkodás, azaz elvi okok mellett dolgozott a támadókban, HORVÁTHBAN is, a féltékenység, az irigység és a nemesnek semmi kö-rülmények között sem mondható személyes bosszú is.

Azonban a Petőfi-tiszteletet az irodalmi kritikások kicsiny csa-patának 1845—46-i hadjárata s politikai ellenfelei itt-ott felbuk-kanó pattantyúsainak a márciusi napokat követő időben történt lövöl-dözései egyáltalán nem akasztották meg. Még csak nem is csökkentet-ték tartósan. A költőt magát is csak az utóbbiak keserítették el; a ko-rábbiak is bántották ugyan, de a támadásokra élesen visszavágott versben és prózában egyaránt s azzal napirendre tért felettük. Ismét-lem, a Petőfi-kultusz zavartalanul és egyre tovább terjedőleg folyt to-vább országszerte az irodalomban is és élő szóval a nemzetársadalom-ban is. Erdélyben is. Állandóan táplálta azt a szebbnél-szebb költemé-nyeknek meg nem szűnő sorozata s magának a költőnek a személye és életmódja is. Ez utóbbihoz tartozott például Petőfinek mozgékony-sága, utazásra, mégpedig a nyilvánosság előtt is, mindig vállalkozó kedve és szokása. Bejárta úgyszólván az egész országot s álszerénység nélkül, önérzetesen fürdött meg az őt körülvevő és ünneplő népszerű-ségben, mit személy szerint való jelenléte mindenütt csak fokozott. Erdélyt is — régi vágya teljesülvén — 1847-ben felkereste, 1849-ben pedig keresztül-kasul végigjárta. Nem csalódott sem Erdélyben, sem az erdélyiekben. Oly szépnek találta Erdélyt, hogy utolsó, feleségéhez írott levelében az Erdélyben lakás, az Erdélyben fészketrakás hatá-rozott szándékát is megpendíti. Erdély sem csalódott Petőfiben. Túl-áradó szeretettel ünnepelte és zárta szívébe az egész erdélyi magyar-ság. S mivel földi élete is itt szakadt meg, a ráemlékező visszagondo-lás is itt Erdélyben indult meg és foglalkozott üstökös-szerű életével és eltűnésével. A helyek, hol megfordult, emlékezetesebbé váltak s sírja által szentebbé az egész erdélyi föld.

Az élszóban, hírlapok, folyóiratok hasábjain, a könyvek lapjain széles mederben folyó Petőfi-kultusznak és Petőfi-irodalomnak állandó tárgya és bőven buzgó forrása volt többek között a költő különös, so-kaktól különnek mondott egyénisége, eredeti, a köznapival nem tö-rődő, sok dicsőséggel, de sok nyomorúsággal is teli életfolytatása. Sok igazat foglalt magába ez a kultusz, ez a Petőfi-irodalom, de sok tol-dást, ráfogást és valószínűtlent is. És úgy felduzzadt még a költő életében, de szünet nélkül azután is, hogy végre az erdőtől nem lehe-tett látni a fát, nem lehetett tudni a költő igazi életrajzát. A tömérdek jóhiszemű, de zavaros és ellentmondó adatból kiválogatni a hitelest s megírni Petőfi kritikai életrajzát, ugyancsak GYULAI vette tervbe. De bár éveken át készült rá, szándékát nem vitte végbe. Említett becses műve azonban ennek a szándékának az oldalhajtsa. Az első össze-függő és teljes Petőfi-életrajzot így aztán nem ő, hanem a szintén erdélyi Zilahy Károly írta meg.

Kimondható ezek alapján, hogy a Petőfi személyes jelenléte által emlékeztetéssé, történetibbé váló helyek, épületek, faluk és városok száma Erdély földjén viszonylag több, mint más országtájon. S közelebb is esnek egymás mellé, tömött, szinte összefüggő sorozatot alkotnak, átszólnak egymáshoz, üzennek egymásnak, beszélgetnek Petőfiről. Ugyanez áll szellemi, emberi vonatkozásban is. Nem kétséges, hogy a Petőfi személyisége, költészete, élete és halála sűrűbb és táplálóbb nedvtől dúsabb gyökérszálakkal tapadt hozzá Erdély földjéhez, az erdélyi magyarság tudatába és emlékei közé, mint bármely más magyar tájhoz. E bensőségebb kapcsolatnak és a szellemi élet sok terén egyébként is kezdeményezőbb, előbb járó erdélyi magyar észnek és gondolkodásnak együttes következménye, hogy erdélyi író, SÜKEI KÁROLY, jelölte ki először a Petőfi költészetének megítéléséhez egyedül helyes, magas és egyetemes kritikai szempontot. S aki e szempontot először részletesen alkalmazta s így a tudományos Petőfi-irodalom megalapítója, GYULAI, szintén erdélyi, mint az az első összefüggő tudományos célú és igényű Petőfi-életrajz szerzője, ZILAHY KÁROLY is. Másutt is, a Petőfi-irodalom és kultusz legkülönbözőbb formájú megnyilvánulásában is mindenütt ott találjuk Erdély fiait, írókat és művészeket, ha nem is mindig mint bátran kezdeményező, de legalább mint lelkes továbbfolytató munkásokat.

A Petőfi-irodalom és kultusz ébrentartása, ápolása, továbbfejlesztése, mint örökölt hagyomány is és mint teljesítendő feladat és kötelesség is, hozzátartozik Erdély földjéhez. Erdély genius loci-jának, a transzilvanizmusnak egyik sajátos eleme. Inkább és nagyobb mértékben, mint bármely más magyar tájnak.

Az erdélyi szellem nem is tért ki e feladat teljesítése elől. Ellenkezőleg: a múlt század három utolsó évtizedében egyenesen központja lett a Petőfi-irodalomnak és kultusznak — egyeteme által. Hogyan lett azzá s mint fejlesztették tovább és gazdagították maradandó alkotásokkal és hatással a magyar és világirodalmi közönség Petőfi-ismeretét a kolozsvári egyetem professzorai? — ezt egy más alkalommal fogjuk ismertetni.

KRISTÓF GYÖRGY